

УДК 791.45:304.44

Оксана ГЛУЩУК

м. Рівне

glushchuk79@mail.ru

КІНОТЕАТРИ ЯК МОДЕРНІ ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНІ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються питання становлення та функціонування таких нових закладів культури, як кінотеатри. На конкретних історичних прикладах висвітлюється їх діяльність, що демонструє поліфункціональні можливості цих закладів. Від самого початку свого виникнення кінотеатри стали популярним місцем проведення культурно-просвітницької діяльності серед місцевого населення. Також у статті розглядається роль модерних закладів культури у позашкільній роботі. Визначається специфіка культурно-просвітницької діяльності в даних закладах, що сприяла формуванню нового культурно-освітнього середовища у містах Волині у досліджуваний період.

Ключові слова: кінотеатри, культурно-просвітницька діяльність, позашкільна освіта, Волинь, культурно-освітнє середовище.

У трансформаційних умовах сьогодення питання освіти та культурного розвитку суспільства постають досить гостро. Для розбудови національної системи освіти особливо цінним є досвід попередніх поколінь, які незважаючи на складні суспільно-політичні та економічні умови не лише спромоглися сформувати мережу культурно-просвітницьких закладів, але й наповнити їх змістовними видами, формами та засобами діяльності.

В означених хронологічних межах відбувалася активізація культурно-просвітницького руху, спричинена вимогами часу та діяльністю провідних представників громадськості. Цей процес супроводжувався формуванням нових явищ міського середовища. Однією зі сфер, що піддалася трансформації, була сфера культурно-просвітницького життя у містах. Актуальність вивчення історичного досвіду регіональних явищ полягає не лише в рамках окремого краєзнавчого дослідження, але й у контексті загальнодержавної ситуації з визначенням місця у ній обраного регіону.

Цей позитивний історико-педагогічний досвід окресленого періоду дає цікавий матеріал для осмислення і розкриває широкі можливості для використання багатьох форм просвітницької роботи та її змістовної сторони в сучасних реаліях.

У сучасній науковій думці зазначена проблематика поки що не отримала поглибленого вивчення. Певне висвітлення ролі кінотеатрів у культурно-просвітницькому житті населення окремих регіонів України знаходить у працях вітчизняних науковців, зокрема Д. Чорного

[14], О. Прищепи [12], В. Крамара [7] та ін. Питання становлення і розвитку кінотеатрів на Волині в окреслений період наводяться у невеликих розвідках регіональних дослідників І. Карпової [4], А. Климчука [5], О. Котиса [6], Л. Леонової [8]. Використання технічних можливостей кіноапаратури як одного з дієвих засобів здійснення просвітницької діяльності розглянула у своїй дисертаційній роботі І. Тимочко [13].

Однак, на сьогодні практично відсутнє детальне наукове дослідження кінотеатрів як модерних закладів в контексті культурно-просвітницької діяльності на Волині окресленого історичного періоду.

Формування освітньо-культурного простору у містах Волинської губернії на межі XIX–XX століть постає як динамічний процес, зміни якого були обумовлені як зовнішніми факторами (соціально-економічний розвиток, розвиток систем комунікацій, досягнення у сфері науки, техніки і культури тощо), так і внутрішніми: внаслідок хоча й повільного, але підвищення культурного та освітнього рівня основної маси міських жителів збільшувався попит на культурно-освітній розвиток. Саме в цей період на Волині починає встановлюватися мережа закладів культури, до якої входили (бібліотеки, музеї, клуби тощо), а також театри, які втрачаючи традиційне смислове навантаження, наповнюються новим змістом, а саме просвітницькою діяльністю. Найбільшої популярності набули такі модерні заклади культури як кінотеатри. Впродовж досліджуваного періоду кінотеатри набули ознак поліфункціональних закладів,

поєднавши у своїй діяльності розважальний та культурно-просвітницький характер. Саме така специфіка діяльності даних закладів визначила широку популярність серед місцевого населення.

Мета статті – виявити значення кінотеатрів як модерних закладів у реалізації культурно-просвітницької діяльності та залучення до неї населення Волині кінця XIX – першої третини XX століття.

У післяреформений період по всій території Російської імперії посилюється прагнення населення до освіти та культурного розвитку. Така ситуація склалася завдяки переходу до нової індустріальної епохи, спричиненої модернізаційними процесами у всіх сферах життєдіяльності. Уряд усвідомлював, що соціальний прогрес був безпосередньо пов'язаний з просвітництвом, науковим прогресом. На той час також гостро стояли проблеми неписьменності населення, відсутність доступу до культурного дозвілля, боротьби з алкоголізмом.

Впродовж кінця XIX – початку XX століття істотні зрушення відчули мешканці міст у соціокультурній сфері, розширилася мережа культурно-освітніх закладів, адже основою просвітницької культури є освіта. У широкому розумінні поняттям культурно-просвітницької роботи охоплюється будь-яка організована поза навчальними закладами діяльність, що сприяє культурному зростанню людини [1, 599]. Таким чином, через громадські установи та організації, культурно-просвітницькі та мистецькі заклади йде розповсюдження наукових цінностей, досягнень духовної людської діяльності. Однак, зусиль одного уряду було недостатньо. Істотний внесок у вирішення цих проблем здійснила прогресивна громадськість за допомогою створення закладів комплексного типу нової формації, таких як бібліотеки, музеї, галереї, читальні, клуби тощо, та проведенні у них широкомасштабної діяльності із застосуванням там різноманітних форм, засобів і методів. До їх числа увійшли нові заклади – кінотеатри, які за досить короткий відлік часу стають невід'ємною частиною міського способу життя, ретрансляторами культурно-мистецьких та просвітницьких подій у містах. Модерні заклади у досліджуваному регіоні сприяли формуванню якісно нового освітньо-культурного середовища та стали одним із складових його елементів. У новому типі культурно-просвітницьких закладів сучасники відмічали зростаючу активність – пізнавальну, комунікативну, емоційну, громад-

ську. Поява цих закладів забезпечувала не лише можливість проведення змістовного дозвілля місцевих мешканців. Вже у першій третині XX століття, виконуючи роль концертних залів, вони стали місцем організації і проведення міжшкільних імпрез, Шевченківських академій, стали прототипами культурно-просвітницьких комплексів.

Поява на Волині мережі кінотеатрів стала потужним фактором її розвитку. Переважна більшість їхніх архітектурних споруд розміщувалася у містах, що надавало нового вигляду міській забудові. Крім того, культурно-освітнє середовище міста надавало широкі можливості для самих різних форм соціальної взаємодії. Різні стани та соціальні кола суспільства мали свої комунікативні центри та форми спілкування. Кінотеатр став місцем, де могли одночасно знаходитися люди з різних соціальних прошарків.

На початку 1900-х рр. відбувалася трансформація у внутрішньому змісті видів та форм культурно-просвітницької діяльності, будучи індикатором зміни потреб міських жителів, відбувається подолання замкненості духовного розвитку різних соціальних груп, іде процес демократизації культури. Як відомо, заняття культурно-просвітницькою діяльністю включає в себе поняття свободи особистості. Мешканці міста різних вікових категорій мали змогу взяти участь у проведенні культурно-просвітницьких заходів, що відбувалися у кінотеатрах.

Перший публічний показ стрічок з апарату «сінематографу Люм'єра», (як тоді його ще називали – «живих картин», «ілюзіонів», або ж «чарівного ліхтаря») відбувся в грудні 1895 року в Парижі. Вже наступного року апарат з'явився і в Російській імперії. За кілька років у містах по всій імперії почали з'являтися стаціонарні установки для показу «живих картин».

На початку XX ст., завдяки широкому поширенню у світі, у волинян з'явився новий вид розваги – кінематограф, який швидко набув популярності та інтересу серед міського населення. І вже на початку XX століття кінематограф активно включився у культурний процес міст. Як зазначає Д. Чорний «поступово кінематограф завойовував право бути представленим на рівних із іншими явищами міського життя. Завдячує він перш за все хроніці, яка надавала кожному глядачу можливість бути причетним до події, яка відбувалась в Санкт-Петербурзі або Парижі, побачити на власні очі те, що прові-

нційному обивателю побачити живцем не судилося протягом цілого життя» [14, 282].

У Волинській губернії кінематограф вперше з'явився у м. Житомир 21 серпня 1897 р., коли у міському театрі відбувся перший кіносеанс. Перший стаціонарний кінотеатр під назвою «Біограф» відкрився у Житомирі 1906 р., який вмщував понад 100 людей [4].

Зводилися театральні та інші сценічні майданчики в містах Волині переважно приватними особами. Так, наприклад, Театр Зафрана у м. Рівному, що пізніше став кінотеатром, урочисто відкрився 2 лютого 1908 р. – тоді це була найкрасивіша споруда міста. Власник, єврейський комерсант Лейб Зафран, назвав свою нову споруду «концертним залом», де відбувалися не лише театральні виступи місцевих та гастролюючи труп, алей проводились головні міські урочистості. Зал був розрахований на доволі значну кількість глядачів і мав 17 лож, 18 рядів крісел, 2 ряди балконів і 3 ряди галереї [11, 71].

У м. Луцьк демонстрація кінострічок розпочалася у 1908 р., коли місцеве «Луцьке товариство тверезості» прагнути залучати людей до безалкогольних акцій, використовувало показ «живих картин». У них була пересувна установка, яку часто використовували у дерев'яному літньому театрі. Взимку 1909 р. дане товариство вирішило зробити покази стаціонарними. Вони орендували зал на першому поверсі житлового приміщення міста. Цей перший стаціонарний кінотеатр Луцька не мав назви та проіснував всього півтора року. А вже у 1909–1910-х рр. член Луцької міської думи Л. Ельберт, який відповідав за культуру, частково за власні кошти, частково за міські відкрив великий електротейатр «Оріон», що мав 300 місць, вестибюль, апаратну і невелику сцену [6].

Починаючи з 1909 р. міські думи почали ухвалювати обов'язкові постанови з облаштування та утримання театрів – кінематографів. У ньому регулювалися розміри зали та апаратної камери, порядок розташування та розміри сидінь, наявність протипожежних пристроїв, телефону тощо [9, 120].

Вже на початку 1910-х рр. у губернії було 2 кінотеатри у Житомирі, 3 у Рівному, 2 у Ковелі, 2 у Володимирі-Волинському, 2 у Луцьку, 1 в Острозі, 1 у Староконстантинові, 1 у Дубно, 1 в Ізяславі [10]. А у 1912 р. в м. Житомирі в житловому будинку відкривається електротейатр «Люкс». Трохи згодом відкривають новий стаціонарний кінотеатр «Рим», розташований у

спеціальному окремому приміщенні та ще два кінотеатри – «Марс» та електротейатр Мянєвського [4].

У 1912 р. в м. Рівне, як і по всій імперії, урочисто відзначали 100-річний ювілей Вітчизняної війни 1812 року на яке Дума виділила значні кошти з міської скарбниці. Урочистості розпочалися з народних читань у кінотеатрі Зафрана. У день сторіччя Бородінської битви 26 серпня 1912 р., після літургії та богослужіння відбувся загальнонародний молебень під відкритим небом, пройшов великий хресний хід. Потім мешканці м. Рівне могли побачити парад військових рівненського гарнізону. А вже наступного дня, на завершення святкування, в кінотеатрах (для учнів безкоштовно, а для військових та дорослих квитки були за зниженими цінами) демонстрували картини з видатними епізодами війни [9, 122–123].

Після Першої світової війни у Луцьку 1916 р. збудували електротейатр «Замок Любарта» в самому замку за кошти військових [6].

З кінця 1920-х років в прокаті з'являються стрічки зі звуком, а самі стаціонарні приміщення вже були розраховані на кількєсот місць [6]. Організацією облаштування кінотеатрів продовжували займатися муніципальні органи влади та приватні особи. Так, співвласниками одного з найбільших у міжвоєнному Луцьку кінотеатрів «Сонце» на 470 місць були Ілія Полак, Фройм Бронфер, Борух Гелер. Кінотеатр «Світовид» у Ковелі (440 місць) належав Перелю Мойші, кінотейатр «Новини» (200 місць) в Олиці Луцького повіту – Ірге Песії, а кінотеатр «Радіо» в Любомлі, (235 місць), було власністю Шруля Ройзенмана [7, 279].

У 1929 р. в Луцьку було засновано Український кооперативний кінотеатр. Статут кооперативного об'єднання визначав головною метою його діяльності «поширення кооперативних ідей і сільськогосподарських знань серед українського селянства» [7, 279].

У 1920-х рр. в м. Луцьк електротейатр «Оріон» (збудований у 1909-1910-х рр.) захотіли розширити, щоб влаштувати там великий міський кінотеатр. Його відкрили 10 травня 1925 року. В кінотеатрі «Міський», окрім демонстрації кінострічок, відбувалися вистави Луцького міського театру ім. Юліуша Словацького. У 1929 р. на другому поверсі одного із житлових будинків на вул. Ягеллонській діяв кінотеатр «Аполло» (належав єврею Фроїму Бронфену). Зал був декорований шовком та мав м'які кріс-

ла, поряд з екраном було місце для піаніста та скрипаля, які створювали музичний супровід фільмів. Темпи будівництва кінотеатрів збільшувалися. Наприкінці 1930-х рр. взялися за будівництво ще двох великих кінотеатрів. Перший із них називався «Полонія» (сьогодні це Палац культури міста Луцька). Його почали будувати на кошти багатой єврейської родини Глікхів біля майдану Габрієля Нарутовича [6].

У Рівному до 1922 р. власниками кінотеатру «Новий Світ» були Зафрани і Аврум Гутман. Новими власниками стали брати Язвінські та Марія Сагановська. Цей кінотеатр мав 330 місць і давав щоденні сеанси. Окрім кінофільмів у приміщенні кінотеатру відбувалися концерти. Спеціальне пристосоване приміщення було в кінотеатру «Новини» (пізніше «Інтим», «Ампір») відкритого 1 січня 1928 року. Він був побудований за проектом архітектора Федора Бурого, кінотеатр мав велику залу зі сценою та оркестровою ямою. Партер містив 476 місць і 6 лож. Були в кінотеатрі й балкони, але на момент відкриття ще не працювали, оскільки не були закінчені сходи [5].

Впродовж 1928-1929 рр. в прокаті кінотеатрів були найновіші зарубіжні кінострічки. Серед виробників фільмів були такі кінофабрики, як «Муза фільм», «Лехфільм» (Варшава), «Уфа фільм» (Львів), «Standart film», «Radio pictures» (Лондон), «Ufa» (Берлін), «Columbia pictures», «Paramount films», «Metro Goldwyn Mayer», «Fox film», «FBO pictures» (США). Найбільш популярні фільми – «Вогні великого міста», «Американська трагедія», «Капітан Влад», «Останні реліквії Європи», «Небезпечні вампіри», «Девід Коперфілд», «Останні дні Помпеї», «Мата Харі» та ін. [8].

Зміни у соціокультурній сфері є індикатором соціальних змін, відображають нові потреби та інтереси, причому не вузького соціального прошарку, а широкого кола міських жителів. Серед числа дієвих засобів (книги, брошури, листівки, періодична преса тощо) здійснення просвітницько-громадської діяльності православних братств Волині кінця XIX – початку XX ст. стали «чарівні ліхтарі з туманними картинками» [13, 12].

У 1920-1930-х рр. кінотеатри стають важливими культурно-просвітницькими та мистецькими осередками у волинських містах. Кінотеатр як модерний заклад культурно-просвітницької роботи став місцем не лише інформаційно-просвітницького, а й освітнього просто-

ру. У просвітницькій діяльності закладу культури є такі форми, що безпосередньо несуть наукові знання (лекція, демонстрація фільму) та ті, де зміст поєднується із засобами художньої виразності (концерти, видовища тощо) [3, 46]. Так, наприклад, учні місцевих навчальних закладів у свій вільний час мали змогу поглибити свої здобуті знання під час навчання, розширити власні інтереси та удосконалюватись в обраній сфері завдяки перегляду кінострічок. За спогадами однієї з учениць Рівненської української гімназії Г. Книш-Боа у навчальному закладі діяв гурток вивчення французької мови. Учениці регулярно та організовано відвідували всі кінофільми на основі творів французьких класиків – В. Гюго «Знедолені», «Собор Паризької Богоматері», О. Дюма «Граф Монте Крісто», та «взагалі все, що тільки французького висвітлювалося на екрані» [2, 209].

Крім того, займаючись у різноманітних шкільних гуртках мистецького спрямування, учні також мали можливість представляти свої творчі напрацювання у приміщенні кінотеатру для широкого загалу міста. Наприклад, у м. Рівне 1930 р. у кінотеатрі «Новий світ» учні Рівненської гімназії здійснили постановку казки «Король Сплюх» (режисер-постановник П. Зінченко). Також під його керівництвом у 1932 р. було поставлено драму-феєрію «Лісова пісня» Лесі Українки, а у 1933 р. – п'єсу М. Гоголя «Ревізор» [2, 211].

Для музично-вокальних імпрез гімназія винаймала зал в одному з міських кінотеатрів як «Новий світ», або «Зафран». Це переважно для академій в честь Т. Шевченка, С. Петлюри, завжди з обширною програмою. Білети виступу можна було купити заздалегідь в українських книгарнях. Також під час відзначення польських державних свят у кінотеатрі Зафрана відбувалися урочистості з культурно-мистецькою програмою в якій брали участь учні з усіх середніх шкіл м. Рівне [2, 213].

Наприкінці 1930-х років кінотеатри стали найбільш популярним типом культурно-просвітницького закладу. Місцеві мешканці мали можливість не лише ознайомитись з новинками світу кіно, але і просто приємно відпочити. Обговорення останніх кінопрем'єр, які проводились на засіданнях різних громадських організацій, стало не менш важливим явищем культурного життя, як і театральних вистав, літературних новинок тощо. У газетах постійними стали рубрики про кіно. В газеті «Ехо Рувенське» була рубрика «Екран і сцена» [8].

На початку XX століття кінотеатри стали прототипами комплексного культурно-просвітницького закладу. Вони поєднували різні види діяльності та широко використовували у своїй роботі клубні методи і форми. Подібний заклад надавав можливість комплексному підходу у вихованні, творчому пошуку та цінним знахідкам у самих різних аспектах, найповніше знайшов вираження у вирішенні проблеми координації позашкільної виховної діяльності серед учнів та інших категорій місцевого населення. Заходи, які проводилися для населення у кінотеатрах, сприяли всебічному розвитку особистості, формуванню смаків, надавали можливість безпосередньому спілкуванню з аудиторією, прямого контакту з нею, розвивали активність людей тощо.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия. – Т. 13. – М., 1973.
2. Гуцуляк М. Про близьке здалека. Рівненська українська гімназія 1923-1939 рр. / М. Гуцуляк. – Ванкувер, 1976. – 299 с.
3. Жаркова Л. С. Деятельность учреждений культуры: Учебн. пособ. / Л. С. Жаркова. – 3-е изд. испр. и доп. – М.: МГУКИ, 2003. – 234 с.
4. Карпова І. Перший кіносеанс у Житомирі пройшов наприкінці 19 століття [Електронний ресурс] / І. Карпова. – Режим доступу: <http://www.1.zt.ua/>
5. Климчук А. Розваги в житті рівнян крізь призму часу: бали, театри, кіно, цирк, данцінги [Електронний ресурс] / А. Климчук. – Режим доступу: <http://istvolyn.info/>
6. Котис О. Кіно і Луцьк. 100 років великого екрану в місті [Електронний ресурс] / О. Котис // ВолиньPost. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/>
7. Крамар Ю.В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.): дис. ... д. іст. наук: 07.00.02 / Крамар Юрій Вікторович. – Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2015. – 512 с.
8. Леонова Л. Від театру Зафрана до кінотеатру «Партизан» [Електронний ресурс] / Л. Леонова. – Режим доступу: <http://istvolyn.info/>
9. Лисиця А. В. Місто Рівне. Сторінки історії / А. В. Лисиця. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 204 с.
10. Памятная книжка Волынской губернии на 1913 год. – Житомир, 1913.
11. Поліщук Я. О. Рівне: мандрівка крізь віки. Нариси історії міста / Я. О. Поліщук. – Рівне, 1998. – 196 с.
12. Прищепа О. П. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. П. Прищепа. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 287 с.
13. Тимочко І. Б. Просвітницько-громадська діяльність православних братств Волині (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / І. Б. Тимочко. – Рівне: РДГУ, 2011. – 20 с.
14. Чорний Д.М. По Лівий б'як Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX століття) / Д. М. Чорний. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 304 с.

Oksana GLUSHCHUK
Rivne

CINEMAS AS MODERN FACILITIES CULTURUL AND EDUCATIONAL LIFE POPULATION OF VOLYN LATE XIX – FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY

The article deals with the issue of formation and functioning of new cultural institutions such as theaters. In specific historical examples highlighted their activities, showing the multifunctional capabilities of these institutions. From their inception, cinemas have become a popular venue for cultural and educational activities among the local population. Also, the article discusses the role of cultural institutions in modern school work. Determine the specificity of cultural activities in these institutions that contributed to the formation of a new cultural and educational environment in cities in Volyn study period.

Key words: cinemas, cultural and educational activities, school education, Volyn, cultural and educational environment.

Оксана ГЛУЩУК
г. Ровно

КИНОТЕАТРЫ КАК МОДЕРНЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ ВОЛЫНИ КОНЦА XIX – ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX СТОЛЕТИЯ

В статье исследуются вопросы становления и функционирования таких новых учреждений культуры, как кинотеатры. На конкретных исторических примерах освещается их деятельность, демонстрирует полифункциональные возможности этих учреждений. С самого начала своего возникновения кинотеатры стали популярным местом проведения культурно-просветительской деятельности среди местного населения. Также в статье рассматривается роль современных учреждений культуры во внешкольной работе. Определяется специфика культурно-просветительской деятельности в данных учреждениях, которая способствовала формированию новой культурно-образовательной среды в городах Волыни в исследуемый период.

Ключевые слова: кинотеатры, культурно-просветительская деятельность, внешкольное образование, Волинь, культурно-образовательная среда.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017